

The Stewardship¹ Approach and its Relevance for Protected Landscape

Upravljački pristup i njegova primenljivost kod zaštićenih predela

Uvod

Svaka zemlja ima predele koji se tokom vremena oblikuju interakcijom ljudi i prirode. Obrasci korišćenja zemljišta u ovim predelima su tradicionalni i raznoliki i doprineli su biološkoj raznovrsnosti (biodiverzitetu) i drugim prirodnim vrednostima. Oni su dokazali svoju održivost stolicima i predstavljaju žive primere kulturnog nasleđa. Kako zemlje širom sveta teže da prošire i ojačaju svoj nacionalni sistem zaštićenih područja, veća pažnja mora se posvetiti zaštiti radnih predela (working landscape) – prostora gde ljudi žive i rade.

Nastali trendovi u očuvanju i upravljanju zaštićenim prirodnim područjima pripremaju teren za nove pristupe koji u upravljanje radnim predelima uključuju lokalno stanovništvo i obuhvataju međusobna dejstva ljudi i prirode.

Jedan od trendova je da strategije očuvanja postaju sve više i više bioregionalne. U polju biološkog očuvanja naglašena je hitna potreba da se deluje u razmeri ekosistema i širih predela kako bi se očuvala biološka raznovrsnost.

Još jedna bitna promena je u načinu kako gledamo na nacionalne parkove i zaštićena područja. Širom sveta razvija se shvatanje da zaštićena područja ne mogu više da budu tretirana kao ostrva, već ih treba sagledavati u širem kontekstu. U regionima kao što su latinoamerički ili karibski, fenomen «papirnih parkova» – samo nominalno zaštićenih područja – je jasno pokazao da su pristupi koji se oslanjaju isključivo na uredbu i sprovođenje zakona, skupi i često neodrživi. Menadžeri područja pod zaštitom okreću se, umesto toga, «uključujućim» modelima, po kojima se u obzir uzimaju interesi lokalnih zajednica, odnosno populacija nastanjena u oblasti nije raseljena i postoji visoki stepen lokalnog učešća u planiranju i upravljanju zaštićenom oblašću (Borrini-Feyerabend 1996).

Treći trend se zasniva na našem sve boljem razumevanju veze između prirode i kulture, a to znači da je zdrav predeo oblikovao čovek svojom kulturom,

---

¹ Morton Benson, englesko-srpski rečnik: **stew•ard•ship** [~šip] *n* položaj upravnika

baš kao što su ga oblikovale i prirodne sile; da se bogata biološka raznovrsnost često preklapa sa kulturnom raznolikošću, te da zaštita ne može biti sprovedena bez angažovanja onih ljudi koji su najbliži resursima.

Osnovni princip u ovim novim načinima rukovođenja zaštićenim područjima jeste potreba za podrškom i uključivanjem lokalnog stanovništva u upravljanje svojim prirodnim i kulturnim nasleđem.

Upravljački pristup (The Stewardship Approach)

Nameštenje, pozicija upravnika (upravljanje) znači, jednostavno, da ljudi brinu o Zemlji. U svom širem značenju, odnosi se na suštinsku ulogu koju pojedinci i zajednice igraju u promišljenom upravljanju našim opštim prirodnim i kulturnim bogatstvom, kako za sadašnje, tako i za buduće generacije. Još preciznije, može se definisati kao niz nastojanja da se kod vlasnika zemljišta i korisnika resursa stvori i odneguje odgovornost koju će oni preuzimati upravljajući i štiteći zemlju i njena prirodna bogatstva.

Upravljanje se dotiče naših osnovnih ljudskih pobuda da brinemo o svom domu i njegovoj okolini – bilo da je u pitanju komad zemlje, susedstvo ili istorijski spomenik, ili šire područje rečnog sliva, planina ili deo obale. Ono se gradi na našem osećanju odgovornosti prema drugim ljudima: našoj porodici, našem društvu i budućim generacijama. Razvijanjem osećanja individualne i kolektivne odgovornosti, upravljački pristup stavlja zaštitu u ruke ljudi na koje se ona najviše odražava.

Upravljanje, umesto pokušaja izolacije ljudi od prirode, upravo ističe njihovo integrisanje. Svi predeli se prepoznaju kao kulturni predeli, kao i to da neophodnost zaštite može da se odnosi na zemljište koje se ne može odvojiti od činjenice ljudskog postojanja i delovanja.

Predeli se po pravilu sastoje od mozaika svojine nad zemljom: privatna, javna i, u mnogim zemljama, običajna ili zajednička svojina. Estetski, biološki i kulturni kvaliteti koji čine izvesne predele osobenim, jesu rezultat međusobnog delovanja ljudi i prirode tokom vremena (slika 1). Sledi da zaštita ovih predela neizbežno mora da se zasniva na razvijanju upravljačke pozicije onih koji poseduju tu zemlju ili žive na njoj. Iskustvo sa upravljanjem privatnom zemljom u Severnoj Americi – i rastuće takvo iskustvo u drugim regijama sveta – nudi spektar instrumenata za očuvanje prirodnih i kulturnih vrednosti predela.

Konkretni instrumenti upravljanja variraju u zavisnosti od društvenih, pravnih, ekoloških i institucionalnih ograničenja, ali svi deluju u cilju podsticanja, omogućavanja ili formulisanja odgovornog upravljanja. Ukratko, ove tehnike uključuju obrazovanje na polju životne sredine, tehničke informacije, projekte demonstracije, prepoznavanje dostignuća, potvrđivanje (sertifikaciju), volonterske upravljačke sporazume (voluntary management agreements), subvencionisano upravljanje, restriktivne mere, javno–privatno partnerstvo u upravljanju zaštićenim područjima i direktnu akviziciju od imovine preko privatnih organizacija. Ovi instrumenti (sa mnogim drugim i u više varijacija) predstavljaju spektar mogućnosti počevši od onih koji zahtevaju malo ili uopšte ne zahtevaju

formalno angažovanje ili učešće i malo investiranja po stanovniku (npr. obrazovanje) pa sve do više «permanentne, neprestane» i specifične zaštite (npr. olakšice i sticanje, akvizicija) (Mitchell i Brown 1998; Diehl i Barrett 1988; Endicott 1993; Hilts i Moull 1988).

slika 1. Woodstock, Vermont i Billings gazdinstvo (deo Marsh-Billings-Rockefeller nacionalnog istorijskog parka), sa južnog vrha planine Tom. Autor fotografije: Barbara Slaiby

Radni predeli (Working Landscapes) kao zaštićena područja: moguća uloga Kategorije V

Iako su nacionalni parkovi i druge strogo zaštićene oblasti izuzetno bitni, oni sami ne mogu da postignu ciljeve očuvanja biološke raznovrsnosti, niti mogu da sadrže radne predele. Postoji neodložna potreba za novim modelima zaštićenih područja koji mogu da odgovore pritisku na te predele.

Kako su Beresford i Phillips pisali u ovom izdanju, pristup zaštiti preko Kategorije V, zaštićeni predeo) je središnji za novu paradigmu zaštićenih područja, onu koja se zasniva na uključujućim pristupima, partnerstvima i vezama. Ovaj pristup može da obezbedi korisne modele koji pokazuju kako treba integrisati očuvanje biološke raznovrsnosti, zaštitu kulturnog nasleđa i održivu upotrebu resursa.

Prema IUCN-ovom *Pravilniku za kategorije upravljanja zaštićanim područjima (Guidelines for Protected Area Management Categories)*, definicija Kategorije V, zaštićeni predeo/morski predeo glasi: ... predeo zemlje, ili predeo obale i mora, gde je međusobno dejstvo ljudi i prirode tokom vremena stvorilo područje posebnog karaktera sa značajnim estetskim, ekološkim, i/ili kulturnim vrednostima i često sa visokim biološkim raznovrsnošću. Očuvanje celovitosti

ovog tradicionalnog međusobnog dejstva je presudno za zaštitu i evoluciju takvog područja (IUCN 1994).

Pristup zaštiti preko Kategorije V, zaštićeni predeo, može da bude posebno pogodan u različitim regijama sveta, uključujući mnoga mesta u Americi, iz razloga što:

- Povezuje ljudske potrebe i očuvanje biološke raznovrsnosti;
- Tipično sadrži mozaik modela vlasništva nad zemljištem, uključujući privatnu i zajedničku svojinu;
- Može da usvoji različite režime upravljanja uključujući običajno pravo regulišućeg upravljanja resursima;
- Ima važne posebne ciljeve vezane za očuvanje kulturnog nasleđa;
- Traži načine da donese koristi lokalnim zajednicama i doprinese njihovom dobru kroz odredbe o robi i uslugama koje se tiču te životne sredine; i
- Dokazano je da dobro funkcioniše na izvesnim domorodačkim teritorijama gde pristup preko strogo zaštićenih područja nije uspeo, jer za upravljanje resursima usvaja tradicionalne upotrebe i sredstva koja su ustanovljena običajima i tradicijom.

Pristup zaštiti preko Kategorije V, zaštićeni predeo) angažuje lokalne zajednice u upravljane radnim predelima jer:

- Jača lokalnu odgovornost za upravljanje resursima;
- Gradi se na postojećim institucionalnim odgovornostima; i
- Podstiče fleksibilne mere za upravljanje resursima, uključujući kolaborativne upravljačke sporazume i niz instrumenata za upravljanje privatnim zemljištem (Brown 1999).

Mogućnosti za utvrđivanje zaštićenih predela u zapadnoj hemisferi

Pored toga što se Kategorija V pojavljuje na listama zaštićenih područja u većini zemalja u Americi, tipično je da je ona primenjena na već postojećim imenovanjima. Sve do nedavno, nije bilo konzistentnog nastojanja da se obuhvate gore pomenuti principi. Izvestan broj razvojnih kretanja u poslednje vreme donosi nove mogućnosti za utvrđivanje zaštićenih predela, kako se to pokazalo nedavnim napredovanjima u Latinskoj Americi i Karibima, kao i u Severnoj Americi.

U SAD-u i Kanadi, kroz skup kriterijuma za upravljanje koji su definisani kroz Kategoriju V, zaštićeni predeli, prepoznata su mnoga zaštićena područja. Tako različite oblasti, kao što su nacionalna obala Point Reyes (Point Reyes National Seashore), nacionalno rekreaciono područje dolina Cuyahoga (Cuyahoga Valley National Recreation Area), internacionalni park Roosevelt (Roosevelt International Park) i delovi nacionalnog parka Denali (Denali National Park), smatraju se Kategorijom V, zaštićeni predeli. Mnogim područjima

upravljaju vladine agencije, mada ih je nekoliko netradicionalnih u strukturi, kao što je vodeni put St. Croix (St. Croix Waterway Heritage River).

Ipak, postojeće mogućnosti za pristup zaštiti preko Kategorije V, zaštićeni predeo stvorene su novim modelima javno-privatnog udruživanja. Na severoistoku Severne Amerike ti modeli uključuju područja nasleđa, kao što su međunarodni koridor nasleđa, dolina Champlain-Richelieu, koji je u razvoju (Champlain-Richelieu Valley International Heritage Corridor) (države New York, Vermont i Quebec); zelene koridore, kao što je zeleni koridor doline reke Hudson (Hudson River Valley Greenway (New York)); i projekte kooperativnog upravljanja u velikim razmerama, kao što je nacionalno pribežište (refugijum) riba i divljih životinja Silvio O. Conte (the Silvio O. Conte National Fish and Wildlife Refuge) (države Connecticut, Massachusetts, New Hampshire, i Vermont). Novi Atlas Timberlands projekat (Vermont) je primer kako nevladine organizacije (NVO), kompanije za obradu drveta i javne agencije mogu da sarađuju zarad održivog i boljeg upravljanja šumom koja se eksploatiše.

U Meksiku «zone koje podležu ekološkoj zaštiti» se trenutno vode po kriterijumima za zaštićene predele, dok se rezervati biosfere smatraju Kategorijom VI, zaštićena područja za upravljanje resursima.

U nekoliko zemalja Latinske Amerike, nevladine organizacije (NVO) zagovaraju korišćenje zaštićenih predela i insistiraju na podržavajućem zakonodavstvu. Na primer, Peru je upravo usvojio nove zakonske propise da bi uključio Kategoriju V u svoj sistem zaštićenih područja. Nedavno donošenje zakona o privatnim rezervatima u mnogim latinoameričkim zemljama postalo je olakšavajuće, jer u slučajevima, kao što je u Kolumbiji, ovaj zakon eksplicitno prepoznaje napore nevladinih organizacija (NVO) i zajednica, za očuvanje i tradicionalno korišćenje prirodnih resursa, koje štiti i povećava biološku raznovrsnost (Higgins i Nieto 1996). Konačno, izvestan broj zemalja razmatra mogućnost ponovne klasifikacije nacionalnih parkova, kao načina usmeravanja konflikata sa lokalnim stanovništvom.

U južnoameričkoj oblasti Anda (slika 2), za zaštićene predele predložene su nove oblasti. Na nedavnom skupu UNESCO - zaštita svetske baštine, održanom u Arequipu u Peruu, petnaest kulturnih predela na Andima nominovano je za zaštitu. Među kandidatima u Peruu su Urabamba (sveta dolina Inki) i Cordillera de Huayhuash u centralnoj sieri² Perua. U Ekvadoru postoji rastući interes na lokalnom i nacionalnom nivou, za proglašenje doline reke Quijos, kao prvog zaštićenog predela u toj zemlji. Njeno imenovanje bi formiralo jedan prirodni koridor između tri važna zaštićena područja, spajajući ih u najveću zaštićenu oblast Ekvadora, a takođe bi potpomoglo zaštitu u jednoj ekoregionalnoj razmeri (Sarmiento 1997; Sarmiento i drugi, ovo izdanje).

Pojavljivanje mreža privatnih rezervata u mnogim zemljama Latinske Amerike (npr. Kostarika, Kolumbija, Ekvador, Čile i Brazil) predstavlja jedan važan način na koji se primenjuje upravljački pristup. Mada su relativno nedavno nastali, privatni rezervati već ostvaruju značajne doprinose u očuvanju kulturnog i prirodnog nasleđa i ova aktivnost dobija na zamahu. Ovo razvojno kretanje nosi u sebi veliki potencijal za zaštitu radnih predela u regionu.

---

² Siera – dugi venac strmih, izreckanih planina, posebno u Španiji i Americi (prim.prev.)

Izvestan broj zemalja u Istočnim Karibima, kao što su Sveta Lucija i Britanska Devičanska Ostrva, počinju da uključuju Kategoriju V, zaštićeni predeli u svoje sisteme zaštićenih područja. Nacionalni trustovi u ovim zemljama su otkrili da je model veoma pogodan za mala, gusto grupisana ostrva koja čine ostrvsku zemlju; gde predeli reflektuju ljudske interakcije tokom vremena, većina zemljišta je u privatnoj svojini i model vlasništva iziskuje inovativne upravljačke dogovore (v. tekst Romulusa i Lucasa u ovom izdanju).

slika 2. Kulturni predeo Anda oblikovan je tradicionalnim načinima obrađivanja zemlje i pašnjacima. Autor fotografije: Jessica L. Brown

Izazovi

Među izazovima u zaštićivanju radnih predela u Americi, osnovni je neupućenost na oznaku kao što je Kategorija V, koja u mnogim nacionalnim sistemima zaštićenih područja nije trenutno dovoljno zastupljena. U mnogim zemljama, posebno u latinoameričkom i karibskom regionu, kompleksnost korišćenja zemljišta, držanje pod zakup i institucionalne uloge mogu da otežaju rad u razmeri predela. Ključ za rešavanje problema leži u koordinaciji napora

različitih učesnika, od kojih svi koriste različite mehanizme da bi ostvarili ciljeve očuvanja biološke raznovrsnosti u razmerama bioregiona.

Izuzetni porast očuvanja privatne zemlje kroz celu Ameriku i u drugim regionima sveta daje mnogo nade za zaštitu radnih predela. U svakom slučaju postoji potreba za daljim razvojem kriterijuma i upravljačkih mera za privatne rezervate na regionalnom nivou. Pravnički i institucionalni mehanizmi moraju da budu spremni da podstaknu i osiguraju upravljačke sporazume. Dugoročne odredbe za upravljanje i praćenje (menadžment i monitoring) biće osnovne za obezbeđivanje poštovanja sporazuma, baš kao i za ocenu delotvornosti različitih pristupa.

Ovi i ostali izazovi u razvijanju upravljačkih inicijativa (u bilo kom kontekstu) sumirani su u prilogu 1.

prilog 1. Izazovi u razvijanju upravljanja predelima.

<p>Definicija zaštićenih predela, sa naglaskom na međusobnom dejstvu ljudi i prirode tokom vremena, znači da ljudi koji žive unutar predela deluju kao njegovi upravitelji. U svetu koji se menja, potrebni su novi instrumenti da potpomognu i obezbede upravljanje prirodnim i kulturnim nasleđem, istrajavajući u ciljevima očuvanja. Upravljačke tehnike nude velike mogućnosti za jačanje i širenje uticaja konvencionalno zaštićenih područja. Izazovi u razvijanju upravljačkih inicijativa uključuju:</p>
<ul style="list-style-type: none">
• Stvaranje zakonskog okvira koji je povoljan za privatne inicijative. Podsticaji (npr. poreske olakšice) za očuvanje i najbolju upravljačku praksu za privatne zemljišne posede moraju biti uključeni u nacionalno zakonodavstvo. Čak i volonterski i neobavezni instrumenti (sredstva) često izvlače korist od vladinog odobravanja. Kao ključni učesnici u upravljanju (stewardship), nevladine organizacije (NVO), kao važan sektor u civilnom društvu, zahtevaju stabilne zakonske osnove za utvrđivanje i legitimitet.
• Razvoj zakonskih i institucionalnih mehanizama da bi se obezbedilo «neprestano očuvanje». Dugoročne mere za upravljanje (menadžment) i praćenje (monitoring) biće osnova za obezbeđivanje poštovanja sporazuma, baš kao i za ocenjivanje delotvornosti drugih pristupa.
• Stvaranje pogodnih uslova za produktivnu, postojanu saradnju među sektorima. Vladine agencije koje se bave upravljanjem zaštićenim područjima moraju da imaju izvesnu fleksibilnost kako bi razvile odgovarajuću saradnju sa nevladinim organizacijama (NVO) i drugima koji zastupaju privatne interese. Da bi stvorila atmosferu poverenja i saradnje, vlada te nevladine organizacije (NVO) mora da vidi kao prave partnere, a ne samo kao podugovarače; s druge strane, nevladine organizacije (NVO) moraju da budu spremne za angažovanje u odnosima koji nisu suprotstavljajući prema vladi; sve strane moraju da budu predane u ostvarivanju napredujuće komunikacije i koordinacije delatnosti.
• Uključivanje upravljanja u planiranje korišćenja zemljišta i menadžment zaštićenih područja. Privatni upravljački naponi, ma koliko veliki, nisu zamena za jaku ulogu vlade u planiranju korišćenja zemljišta i zaštiti prirodnih područja. Ovi naponi treba da ojačaju planiranje korišćenja zemljišta i politiku na svim nivoima. U isto vreme, privatne inicijative ne treba sagledavati kao naknadne akcije, već kao centralne za susretanje ciljeva upravljanja i zaštite. Za ovakav smer, koordinacija između privatnih i javnih učesnika je izuzetno bitna.

- **Obezbeđivanje učešća svim zainteresovanim stranama.** Upravljanje se zasniva na podršci javnosti i njenom učestvovanju. Bilo kroz kontakte sa vlasnicima zemljišta ili preko javnih foruma, moraju biti stvorene mogućnosti za one kojih se odluke o korišćenju zemljišta najviše tiču, kako bi i oni mogli da izraze svoje interese. Vrednost mora biti uspostavljena na lokalnom znanju i tradicionalnim sistemima upravljanja resursima. Moraju biti istraživane mogućnosti za kolaborativni menadžment .
- **Prikupljanje neophodnih resursa.** Formiranje fondova je neophodno za sticanje zemljišta i naknadu za izvesna prava razvoja i korišćenja. Često su nevladine organizacije (NVO) u snažnoj poziciji da pokrenu privatne fondove za ove svrhe. Finansijski podsticaj, kao što je smanjenje poreza na imovinu, može da izazove trošak u pogledu izgubljenih prihoda opštine.
- **Pogađanje ravnoteže između reagovanja na mogućnosti i prihvatanja strateškog pristupa.** Da bi se zadržala ekološka celovitost predela i zaštitili reprezentativni ekosistemi potrebni su strateški pristupi. Ključ problema se nalazi u koordiniranju nastojanja različitih učesnika, od kojih svi koriste različite mehanizme da bi ostvarili ciljeve očuvanja biološke raznovrsnosti u razmerama bioregiona. I dok reaguju na mogućnosti zaštite kako se ove pojavljuju, lokalne upravljačke inicijative moraju takođe da budu u izvesnoj meri aktivne, upućujući na nove trendove u korišćenju zemljišta, kao što je reprivatizacija ili rastuće breme razvoja.

Zaključci

Predeli su dinamični i menjaju se zajedno sa društvima koja žive u njihovim okvirima. Kako je Adrian Philips iz IUCN-ove Svetske komisije za zaštićena područja (IUCN World Commission on Protected Areas) primetio, ovaj dinamizam postavlja centralnu dilemu u zaštiti predela. «Nije, dakle, dovoljno nastojati zaštititi predeo kao takav; pažnja mora biti posvećena načinima života onih koji su arhitekta predela i od kojih zavisi opstanak biološke raznovrsnosti u okvirima tog predela». Zaštitom ne treba pokušavati da se «fosiliziraju načini na koji zajednice koriste zemlju, već pre treba podstaći održive pristupe korišćenju i razvoju zemlje» (Phillips 1997).

Bilo koja strategija za zaštitu radnog predela zahtevaće instrumente, prilagođene posebnim karakteristikama lokalnog i nacionalnog konteksta, koji mogu da budu primenjeni u mozaiku različitih oblika svojine nad zemljom i različitih obrazaca korišćenja. Ona će poštovati pravo na zemlju i resurse domorodačkog i stanovništva koje tu tradicionalno živi. Ona će se oslanjati na pristupe koji uključuju lokalno stanovništvo i zajednicu i biće zasnovana na dugoj tradiciji brige za prirodno i kulturno nasleđe.

Upravljački pristup nudi ogroman potencijal za održivost posebnih predela u različitim regionima sveta.

References

- Borrini-Feyerabend, G. 1996. *Collaborative Management of Protected Areas: Tailoring the Approach to the Context*. Issues in Social Policy. Gland, Switzerland: IUCN.
- Brown, J. L. 1999. Stewardship of Andean landscapes: A potential role for Category V protected areas. In *Proceedings of the International Working Session on Stewardship of Protected Landscapes*. June 1999. N.p.: IUCN World Commission on Protected Areas, Conservation Study Institute, and QLF/Atlantic Center for the Environment.
- Diehl, J., and T. S. Barrett. 1988. *The Conservation Easement Handbook*. San Francisco and Alexandria, Va.: Trust for Public Land and Land Trust Exchange.
- Endicott, E. 1993. *Land Conservation through Public-Private Partnerships*. Covelo, Calif.: Lincoln Land Institute and Island Press.
- Higgins, M. L., and O. A. Nieto. 1996. *Private Protected Areas Network of Colombia: New Management Alternatives*. N.p.: World Wide Fund for Nature-Colombia.
- Hilts, S., and T. C. Moull. 1988. *Protecting Ontario's Natural Heritage through Private Land Stewardship*. Guelph, Ont.: University of Guelph.
- IUCN. 1994. *Guidelines for Protected Area Management Categories*. Gland, Switzerland, and Cambridge, U.K.: IUCN.
- Mitchell, B. A., and J. L. Brown. 1998. Stewardship: A working definition. *Environments: A Journal of Interdisciplinary Studies* 26:1, 8-17.
- Phillips, A. 1997. Landscape approaches to national parks and protected areas. In *National Parks and Protected Areas: keystones to Conservation and Sustainable Development*. J. G. Nelson and R. Serafin, eds. NATO ASI Series Vol. G-40. Berlin and Heidelberg: Springer-Verlag.
- Sarmiento, F. O. 1997. The Quijos River Valley: A protected landscape as best management practice for conservation and development in Tropicandean Ecuador. *The George Wright Forum* 14:3, 59-66.

Jessica Brown, Quebec-Labrador Foundation / Atlantic Center for the Environment,
55 South Main Street, Ipswich, Massachusetts 01938 USA;
jbrown@qlf.org

Brent Mitchell, Quebec-Labrador Foundation / Atlantic Center for the Environment,
55 South Main Street, Ipswich, Massachusetts 01938 USA;
brentmitchell@qlf.org

---

prevod: Jasmina Andonović
izvor: The George Wright Forum 17:1 (2000)
<http://www.georgewright.org/>